

А. Підгородинська,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ВЗАЄМОВПЛИВ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ МІЖНАРОДНИХ СУДІВ: ПИТАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ

Постановка проблеми. Нині у світі триває тенденція до інтеграції держав і націй. Це зумовлено багатьма зовнішніми і внутрішніми чинниками. У цьому зв'язку необхідно виробити єдиний для всіх країн підхід до вирішення спорів, що виникають, і єдині міжнародно-правові норми, присвячені цьому. Відповідно, вкрай важливо визначити належний перелік форм вираження таких норм – джерел міжнародного права. Одним із таких джерел є судовий акт. Варто зауважити, що для романо-германської правової сім'ї таке джерело права є вторинним, похідним за своєю суттю від основних джерел (нормативних актів, правових звичаїв) і часто заперечується як повноцінне джерело права у тлумаченні його як способу зовнішнього вираження норми права.

Однак, на сучасному етапі розвитку міжнародного співробітництва, існування міжнародних судів, наділених правом приведення у виконання укладених міжнародних угод, тлумачення міжнародних норм, розв'язання міжнародних спорів, сприяє розвитку міжнародної правової доктрини та тіснішій кооперації країн-учасниць у рамках інтеграційних об'єднань. Посилення ролі міжнародних судів сприяє впливу судової практики на встановлення і закріплення принципів права, розвиток норм матеріального і процесуального права національного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти судової практики міжнародних судів вивчали такі вчені, як В.Г. Буткевич, Ю.Є. Зайцев, О.В. Київець, І.І. Лукашук, В.П. Кононенко, Л.М. Ніколенко, О.О. Мережко, і Т.І. Пашук та інші. Однак питання взаємовпливу правових позицій міжнародних судів не можна назвати достатньо вивченим, що обумовлює необхідність його розробки.

Мета статті – дослідити аспекти взаємовпливу правових позицій міжнародних судів та особливості юрисдикції.

Виклад основного матеріалу. Вплив судової позиції на розвиток сучасного права необов'язково безпосередньо проходить через появу повноцінної норми, створеної уповноваженими органами держав – членів міжнародного співтовариства. Значну роль у цьому процесі можуть зіграти рішення інших міжнародних судів, які підхопили правову позицію суду, що вперше сформулював те чи інше правило. Показовим у цьому сенсі є правило про юрисдикцію, сформульоване Міжнародним Судом ООН і потім неодноразово використане в рішеннях Європейського Суду з прав людини.

Наприклад, у рішенні Міжнародного Суду ООН від 27 червня 1986 року у справі про військову і воєнізовану діяльність у Нікарагуа і проти Нікарагуа (Нікарагуа проти США) [1], Суд досліджував питання

Своєю чергою, Європейський Суд з прав людини розглянув поняття «юрисдикція» у справі Луїзиду проти Туреччини [2]. Європейський Суд констатував настання відповідальності держави у випадку військової операції, якщо у результаті останньої така держава здійснює контроль поза межами власних територіальних кордонів. Відповідно, Суд акцентує, що обов'язок відповідно до Європейській Конвенції [3] забезпечення прав та свобод населення, що перебуває на такій території, покладається саме на

Суд підкреслює перевагу територіального принципу в застосуванні Конвенції, але визнає, що поняття «юрис-

дикція» необов'язково обмежується національною територією держави; за виняткових обставин дії держав здійснювалися за межами їхньої території та призводили до результатів, які можуть розцінюватися як здійснення ними їхньої юрисдикції. У таких випадках держава може бути притягнута до міжнародно-правової відповідальності при невиконанні обов'язку захищати на цій території права і свободи людини.

Англійський правознавець Фітцморіс стверджує, що «міжнародне співтовариство перебуває тому в особливій залежності від міжнародних судів у справі розвитку й уточнення права та надання йому більш ґрунтовної сили, ніж та, що може ґрунтуватися на часто різноманітній і невизначеній практиці держав чи на думках окремих авторів, яким би не був їхній авторитет» [6, с. 14].

Правові позиції щодо поняття «юрисдикція» в міжнародно-правовому сенсі, які існують у судових рішеннях на даний час, свідчать про поступове формування норми-визначення, яка входить у міжнародне право у звичайний спосіб. При цьому стійке *opinio juris* у такої норми ще відсутнє, про що свідчать численні заперечення держав і критичні висловлювання в наукових роботах.

Інша доля у норм про верховенство права і правову визначеність. Ці норми також формувалися спочатку у вигляді правових позицій судових рішень. У практиці Європейського Суду з прав людини принцип правової визначеності вперше з'явився в рішенні в об'єднаній справі «Нова компанія млинів Понльє – Металоконструкції Темпл проти Вищого керівного органу Європейського об'єднання вугілля і сталі», де зазначено, що він тісно пов'язаний із принципом законності [7].

У рішенні у справі Готфріда Генріха зміст цього принципу описано так: «Норми права Співтовариства дають змогу зацікавленим особам

точно зрозуміти обсяг обов'язків, що накладаються на них. Приватні особи повинні бути в змозі точно встановити, якими є їхні права та обов'язки, і вжити відповідних заходів» [8].

У справі Європейського Суду з прав людини про загальну систему податку на додану вартість його визначено як один із принципів права ЄС: «Принципи захисту законних очікувань і правової визначеності становлять частину правопорядку Співтовариства. Отже, вони мають дотримуватися органами Співтовариства, але також і державами-членами під час здійснення повноважень, переданих їм директивами Співтовариства (Belgocodex, §26; Schlossstrasse, §44 і Marks & Spencer, §44)» [9].

В інших рішеннях виокремлюються різні його наслідки залежно від суті справи. Європейський Суду з прав людини, який позиціонує себе як орган нормотворчої спрямованості, націлений на створення власної правової системи [10], від самого початку вільно поводився з формулюваннями, які традиційно застосовує доктрина до джерел міжнародного права: норма *jus cogens* у міжнародному праві дорівнює принципу права. Поняття «принцип» у тлумаченні Європейського Суду з прав людини не має ознак когентності (*jus cogens* – імперативність, що визнається всіма на практиці).

Принцип європейського права створюється не практикою, а судом як імперативна, системоутворююча норма для інтеграційного співтовариства, що є критерієм дійсності для інших норм. Проте такий підхід Європейського Суду з прав людини виявився дуже сучасним і ефективним: досить швидко ця норма в редакції судової позиції дістала закріплення в писаному праві (наприклад, у Декларації щодо верховенства права, що є додатком до Прикінцевого акта міжурядової конференції, яка затвердила Лісабонський договір) [11], а потім неодноразово повторювалася, розвивалася в рішеннях інших судів.

Приклад ЄС свідчить, що розвиток правової доктрини за рахунок рішень міжнародних інтеграційних судів відбувається значно швидше і, можливо, ефективніше, ніж за традиційних – договірних і звичаєвих – практичних способів створення норм права. Своєю чергою, інший європейський суд – суд Ради Європи, розвиваючи названий принцип, уточнив його в багатьох рішеннях стосовно процесуальних питань.

Так, у постанові у справі Брума-реску проти Румунії Європейський Суд вказав: «Право на справедливий розгляд справи судом, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, слід тлумачити у світлі преамбули Конвенції, яка проголошує, серед іншого, верховенство права як частину спільної спадщини Договірних Держав. Одним з основних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який вимагає *inter alia*, щоб при остаточному вирішенні справи судами їхні постанови не викликали сумніву» [12].

У постанові по справі Рябих проти Росії Європейський Суд з прав людини нагадав, що «право на судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, повинне тлумачитися у світлі преамбули до Конвенції, в якій, у відповідній її частині, і верховенство права визнається частиною спільної спадщини Договірних Держав. Одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який, серед іншого, вимагає, щоб ухвалене судами остаточне рішення не могло б бути оскаржене» [13]. Згодом норму про правову визначеність неодноразово застосовували і в рішеннях національних судів держав, що входять до Європейського Союзу та Ради Європи.

Фінський науковець К. Хакапаа юрисдикцію трактує як «компетенцію держави на підставі міжнародного права впливати на поведінку інших суб'єктів (приватних осіб або публіч-

них органів) так само, як і на статус їхнього майна, за допомогою видання розпоряджень, ухвалення судових рішень або забезпечення виконання приписів адміністративним шляхом» [14, с. 145].

У вітчизняній літературі висловлюється думка про те, що «досить часто в міжнародно-правових актах юрисдикція розглядається з точки зору поширення суверенної влади держав-учасників на будь-які об'єкти або певні ділянки території, тобто як прояв територіального верховенства» [15].

Питання юрисдикції були також підняті в ряді важливих міжнародних документах, першочергово, у сфері транснаціонального кримінального права:

- Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року [16];

- Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 року [17];

- Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 року [18];

- Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 року [19];

- Конвенція про кіберзлочинність, ухвалена Радою Європи 23 листопада 2001 року [20];

- Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року [21].

На підставі зазначеного можна говорити про те, що суди, створюючи певний прецедент, можуть тлумачити як право цивілізованих націй (принципи права), звичаї, так і конкретні норми, які потребують більш детального розгляду. Досить часто на практиці виникають питання, як і що регулює певний міжнародний договір, конвенція чи хартія. У разі виникнення подібних питань, суд, звісно, повинен, виходячи із загальних принципів права (таких як справедливість, добросовісність тощо) вирішити спір або виниклу розбіжність.

Висновки. Таким чином, вирішуючи деякі спірні справи, суди «створюють» прецедент, який стає основою для вирішення інших подібних питань за умови відсутності в міжнародних договорах та інших правовстановлюючих актах конкретних, спеціальних норм для вирішення спору. Рішення органів міжнародного правосуддя, особливо найпереконливіші й найбільш аргументовані з них, несуть у собі великий потенціал, значення якого перевершує автоматичну обов'язковість висновків суду для подальших спорів. Як правило, застосування абстрактної норми завжди передбачає тією чи іншою мірою її розвиток. Але з іншого боку, уточнення, «затвердіння», розвиток норми в судовій позиції, виражене спільно (рішення, консультативний висновок) або одноосібно (окрема думка), не означає, що нова норма з'явиться саме у формулюваннях судової позиції.

На сучасному етапі розвитку національної правової доктрини рішення Європейського суду з прав людини справляють значний вплив на судову практику судів загальної юрисдикції, оскільки врахування правових висновків згаданих судових органів є обов'язковим для всіх суб'єктів правозастосування відповідно до законодавства України.

Таким чином, прецедент, який міститься в рішеннях міжнародних судів у рамках правових позицій, може вважатися джерелом права для країн-учасників, в тому числі, й України. Але необхідно мати на увазі, що це джерело має і свої особливості. Так, відповідно до ст. 38 Статуту МС ООН рішення буде застосовуватися щодо виключно тих держав, які «пов'язані» основною нормою договору. Правова позиція містить первісну ідею майбутньої «кристалізації» правової норми. Безумовно, всі інші актори міжнародних відносин (виконавча, законодавча гілки влади) зроблять свій внесок у її прогресивний розвиток, але в основі такого процесу залишається суд і суддя.

У статті розглядається феномен позицій міжнародних судів (на прикладі Міжнародного Суду ООН та Європейського Суду з прав людини) як джерел міжнародного права. Наведено правові позиції міжнародних судів, які підтверджують характер прецедентів, закріплених у судових рішеннях, як джерел міжнародного права. Аналізується явище взаємовпливу правових позицій міжнародних судів.

Визначається, що під юрисдикцією слід розуміти територіальну правомочність держави. Допускається висновок, що під поняттям «юрисдикція», як правило розуміють територіальну правомочність тієї чи іншої країни, що першочергово пов'язана та встановлена на її території. Таке право держави може бути обмежене лише у виключних випадках, в тому числі, у разі військової окупації іншою країною, яка встановила свій контроль такої території. Підкреслюється перевага територіального принципу в застосуванні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Поняття «юрисдикція» необов'язково обмежується національною територією держави; за виняткових обставин дії держав здійснювалися за межами їхньої території та призводили до результатів, які можуть розцінюватися як здійснення ними їхньої юрисдикції. Вказується, що вирішуючи спірні справи, міжнародні суди «створюють» прецедент, який стає основою для вирішення інших подібних питань за умови відсутності в міжнародних договорах та інших правовстановлюючих актах конкретних, спеціальних норм для вирішення спору. Рішення органів міжнародного правосуддя, особливо найпереконливіші й найбільш аргументовані з них, несуть у собі великий потенціал, значення якого

перевершує автоматичну обов'язковість висновків суду для подальших спорів.

Ключові слова: міжнародний суд, Міжнародний Суд ООН, Європейський Суд з прав людини, правова позиція, судовий прецедент, юрисдикція, територіальна правомочність, судові рішення, джерело права.

Pidgorodynska A. The interaction of legal positions of international courts: issues of jurisdiction

The article examines the phenomenon of positions of international courts (on the example of the International Court of Justice and the European Court of Human Rights) as sources of international law. The author presents legal positions of international courts which confirm the nature of precedents enshrined in court decisions as sources of international law. The author analyzes the phenomenon of mutual influence of legal positions of international courts.

It is determined that jurisdiction should be understood as the territorial competence of the state. It is concluded that the concept of "jurisdiction" is usually understood as the territorial competence of a country, which is primarily related to and established on its territory. Such a right of a state may be limited only in exceptional cases, including in the event of military occupation by another country that has established its control over such territory. The author emphasizes the superiority of the territorial principle in the application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

The concept of "jurisdiction" is not necessarily limited to the national territory of a state; in exceptional circumstances, the actions of states have been carried out outside their territory and have led to results that can

be regarded as the exercise of their jurisdiction. It is pointed out that in resolving disputed cases, international courts "create" a precedent that becomes the basis for resolving other similar issues, provided that international treaties and other legal acts do not contain specific, special rules for resolving a dispute. Decisions of international justice bodies, especially the most convincing and well-reasoned ones, have a great potential, the significance of which exceeds the automatic binding nature of the court's conclusions for further disputes.

Key words: international court, International Court of Justice, European Court of Human Rights, legal position, judicial precedent, jurisdiction, territorial competence, judgment, source of law.

Література:

1. International Court of Justice. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Judgment of 27 June 1986, Merits / I.C.J. Reports 1986. P.14, §113–115.
2. ECtHR. Loizidu v. Turkey. Application no.15318/89. Judgment of 18 December 1996. §62.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Аверочкіна Т.В. Щодо співвідношення термінів «юрисдикція» та «суверенітет» в морському праві. URL: <https://surl.li/knrsif>
5. ECtHR. Bankovic and Others v. Belgium and Others. Application no.52207/99. Decision of 12 December 2001; Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia. Application no.48787/99. Judgment of 8 July 2004
6. Fitzmaurice D. Hersch Lauterpacht "The Scholar as Judge" // BYBIL. 1961. Vol. 37.
7. European Court of Justice (далеє – ECJ). Sociétés nouvelle des usines de Pontlieue – Aciéries du Temple

(S.N.U.P.A.T.) High Authority of the European Coal and Steel Community. *Joined Cases 42/59 and 49/59. Judgment of 22 March 1961.*

8. ECJ. *Gottfried Heinrich*. C-345/06. *Judgment of 10 March 2009*. §44.

9. ECJ. *Gemeente Leusden, Holin Groep BV cs and Staatssecretaris van Financiën*. *Joined Cases C-487/01 and C-7/02. Judgment of 29 April 2004*. §57.

10. *Lenaerts K., Maselis I., Gutman K. EU Procedural Law / ed. by J.T.Nowak. Oxford : Oxford University Press, 2014*

11. Декларація Ради на високому рівні Генеральної Асамблеї про верховенство права на національному та міжнародному рівнях від 12 вересня 2012 року. URL: http://cyberpeace.org.ua/files/deklaracia_sovesania_na_v_sokom_urovne_general_noi.pdf

12. ECtHR. *Brumărescu v. Romania*. Application no. 28342/95. *Judgment of 28 October 1999*. §61.

13. ECtHR. *Ryabykh v. Russia*. Application no. 52854/99. *Judgment of 24 July 2003*. §51.

14. *Khakapaa K. Marine Pollution and International Law / trans. from English by V.A. Kiseleva. M., 1986. P. 145.*

15. Кулієв А., Кульбаба В. Правовий зміст та особливості поняття «юрис-

дикція» в міжнародному морському праві. Підприємництво, господарство і право. № 10. 2018. С. 224-228.

16. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789

17. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057.

18. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096.

19. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518.

20. Конвенція про кіберзлочинність, ухвалена Радою Європи 23 листопада 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575.

21. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.